

Araştırma Makalesi/ Research Article

Cafer Seydahmet'in Raporu: Rusya, Almanya ve Polonya Üzerine Diplomatik Bir Analiz (1923)

Mustafa Sarı*

(ORCID: 0000-0003-0883-1995)

Makale Gönderim Tarihi

11.12.2024

Makale Kabul Tarihi

26.12.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Sarı, M., "Cafer Seydahmet'in Raporu: Rusya, Almanya ve Polonya Üzerine Diplomatik Bir Analiz (1923)", *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Aralık 2024), 346-370.

APA: Sarı, M. (2024). Cafer Seydahmet'in Raporu: Rusya, Almanya ve Polonya Üzerine Diplomatik Bir Analiz (1923. *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 6(2) (Aralık 2024): 346-370.

Öz

Bu çalışma, Cafer Seydahmet'in 29 Kasım 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hariciye Vekâleti'ne sunduğu ve yakın zamanda gizliliği kaldırılan Türk Diplomatik Arşivi'ndeki bir rapora dayanmaktadır. Akademik çalışmalarda daha önce ele alınmamış olan bu arşiv belgesi, dönemin uluslararası dinamiklerini çok boyutlu ve kapsamlı bir şekilde inceleyen özgün bir birincil tarihsel kaynak olarak değerlendirilmektedir. Rapor, Rusya, Almanya ve Polonya'nın politik, ekonomik ve toplumsal dengelerini kapsamlı bir şekilde değerlendirerek, ideolojik çatışmalar, ekonomik krizler ve diplomatik ilişkiler bağlamında dönemin uluslararası istikrarsızlık nedenlerini ortaya koymaktadır. Seydahmet'in olayları ele alış biçimi ve derinlemesine değerlendirmeleri, Orta

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Türkiye, msari@sakarya.edu.tr.

Assoc. Prof. Dr., Sakarya University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Department of History, Turkey.

ve Doğu Avrupa'daki güç dengelerinin daha iyi anlaşılmasını sağlarken, Türkiye'nin bu bölgeye yönelik dış politikasının şekillenmesine de önemli katkılar sağlamıştır. Çalışmada, söz konusu rapor, ikincil kaynaklarla desteklenerek kapsamlı ve detaylı bir analiz yapılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cafer Seydahmet, Rusya, Polonya Almanya

Cafer Seydahmet's Report: A Diplomatic Analysis of Russia, Germany, and Poland (1923)

Abstract

This study is based on a report submitted by Cafer Seydahmet to the Ministry of Foreign Affairs of the Turkish Grand National Assembly on November 29, 1923, which has recently been declassified in the Turkish Diplomatic Archives. This archival document, which has not been discussed in academic studies before, is considered as a unique primary historical source that examines the international dynamics of the period in a multidimensional and comprehensive manner. The report provides an extensive evaluation of the political, economic, and social balances of Russia, Germany, and Poland, shedding light on the causes of international instability during the period in the context of ideological conflicts, economic crises, and diplomatic relations. Seydahmet's in-depth approach to the events allows for a better understanding of the balance of power in Central and Eastern Europe and contributes significantly to the shaping of Turkey's foreign policy towards this region. In this study, the report in question is analyzed comprehensively and in detail, alongside secondary sources.

Keywords: Cafer Seydahmet, Russia, Poland, Germany

Giriş

Kırım Türklerinin milli mücadelesinde önde gelen liderlerden biri olan Cafer Seydahmet¹, 1 Eylül 1889 tarihinde Kırım'ın Yalta kenti yakınlarındaki Kızıltaş köyünde doğmuştur². Seydahmet, eğitimine Kırım'daki klasik medrese sistemiyle başlamış, daha sonra modern

¹ Türkiye'de "Kırimer" soyadını alan Cafer Seydahmet, bazı kaynaklarda Cafer Seyyid Ahmed şeklinde de kaydedilmektedir.

² İbrahim Otar, "Cafer Seydahmet Kırimer 1889-1960", *Emel*, 1/1(Kasım 1960), s. 17.

okullara devam etmiştir³. Babası tarafından eğitim amacıyla 1900 yılında İstanbul'a getirilen Seydahmet, öğrenimine Numûne-i Terakkî Mektebi'nin⁴ rüştiye kısmında başlamış; buradan mezuniyetinin ardından, 1906 yılında aynı okulun idadî kısmına kaydolmuştur⁵. Bu okuldan 1910 yılında mezun olan Seydahmet, Darülfünun Hukuk Fakültesi'ne girmiştir⁶.

Cafer Seydahmet, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'daki Kırımlı öğrenciler arasında etkin bir rol üstlenmiştir. Çelebi Cihan, Alim Seyit, Abdülhakim Hilmi, Abdürrahim Sükuti ve diğer arkadaşlarıyla birlikte Kırım Talebe Cemiyeti'nin kuruluş sürecine aktif olarak katılmış ve bu girişime önemli bir katkı sağlamıştır⁷. 1909 yılının sonlarında ise Çelebi Cihan, Yakup Kerçi, Ahmet Şükrü ve birkaç arkadaşıyla birlikte İstanbul'da gizli Vatan Cemiyeti'ni kurmuştur⁸. Kaleme aldığı *Yirminci Asırda Tatar Millet-i Mazlûmesi* adlı eseri nedeniyle Nisan 1911'de bir soruşturma ile karşı karşıya kalınca⁹ Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt olmuş ve eğitimine burada devam etmiştir. Bu dönemde, gazetecilik alanında da eğitim almış ve Rusça bilgisini ilerletmiştir.

1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Cafer Seydahmet, Sorbonne Üniversitesi'nde sürdürdüğü hukuk eğitimini tamamlayamadan Paris'ten ayrılmak zorunda kalmıştır. Savaşın getirdiği

³ Cafer Seydahmet hatıratında modern okulları "yeni usul mektepler" olarak adlandırmıştır. Bkz. Cafer Seydahmet Kırimer, *Bazı Hatıralar*, Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, İstanbul 1993, s. 31-33.

⁴ Numûne-i Terakkî Mektebi, zamanla isim değişikliğine uğrayarak 1910 yılında İstanbul Lisesi adını almıştır.

⁵ Kırimsar, "Cafer Seydahmet Kırimer Küçük Kırım'ın Büyük Evladı", *Emel*, 45 (Mart-Nisan 1968), s. 15.

⁶ Elif Uzunağaç, *Cafer Seydahmet Kırimer (1889-1960): Hayatı, Fikirleri ve Eserleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2022, s. 12.

⁷ Otar, age, s. 17.

⁸ Kırimsar, age, s. 16.

⁹ Bu eserde Rus İmparatoru aleyhinde ifadelerin yer alması üzerine, Rus Sefareti'nin Osmanlı hükümetine yaptığı müracaat sonucunda Cafer Seydahmet hakkında bir soruşturma başlatılması gündeme gelmiştir. Söz konusu olay, 10 Nisan 1911 tarihli *Tanin* gazetesinde de haber olarak yer almıştır (*Tanin*, 10 Nisan 1911, s. 4).

koşullar nedeniyle İstanbul üzerinden Kırım'a geri dönmüştür¹⁰. Daha sonra Petersburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kayıt yaptırarak eğitimine burada devam eden Seydahmet, öğrenimi sırasında askere alınarak Besarabya Cephesi'ne sevk edilmiştir¹¹. 1917 yılında Rusya'da gerçekleşen devrimin ardından Kırım'a dönen Seydahmet, millî mücadelede aktif bir rol üstlenmiştir. 7 Nisan 1917'de Kırım Türklerinin temsilcilerinin bir araya geldiği toplantıda yer almış; Mayıs 1917'de Moskova'da düzenlenen Rusya Müslümanları Kongresi'ne ise Kırım heyeti başkanı sıfatıyla katılmıştır¹².

26 Kasım 1917'de Kırım Kurultayı'nın açılışında, anayasanın kaleme alınması, Kurultay tarafından kabul edilmesi ve hükümetin kurulması süreçlerinde Çelebi Cihan ile birlikte en fazla katkı sağlayan ve etkin bir rol oynayan isimlerden biri Cafer Seydahmet olmuştur¹³. 26 Aralık 1917'de ilan edilen Kırım Ahali Cumhuriyeti'nin kurucuları arasında yer almış¹⁴, yeni kurulan hükümette Hariciye ve Harbiye Bakanı olarak görev yapmıştır. 1918 yılının başlarında, Bolşeviklerle yaşanan çatışmalarda alınan mağlubiyetlerin ardından, yardım temin etmek amacıyla büyük tehlikeleri göze alarak Türkiye'ye gelmek üzere harekete geçmiştir¹⁵.

Cafer Seydahmet, Bakü, Gence, Tiflis, Batum yoluyla Mart 1918'de Trabzon'a gelmiş ve burada o dönemde Trabzon Konferansı münasebetiyle şehirde bulunan Rauf (Orbay) Bey ve Vehip (Kaçı) Paşa ile Kırım'a yardım konusunda görüşmüştür. Nisan 1918'de İstanbul'a gelen Cafer Seydahmet, Enver Paşa ve Talat Paşa ile görüşerek Kırım'a acilen yardım edilmesi gerektiğini vurgulamıştır¹⁶. Alman Ordusu'nun

¹⁰ Kırımsar, age, s. 16.

¹¹ Uzunağaç, age, s. 13.

¹² Otar, age, s. 19.

¹³ M[üstedip] Ülküsal, "Cafer Seydahmet Kırım ve Kırım Davası", *Emel*, 75 (Mart-Nisan 1973), s. 1.

¹⁴ Hakan Kırımlı, "Kırım, Rus İdaresi Dönemi", *İslam Ansiklopedisi*, 25 (2002), s. 459.

¹⁵ Otar, agm, s. 21-22.

¹⁶ Cafer Seydahmet'in Türkiye'deki temaslarının ayrıntısı için bkz. Kırımsar, age, s. 300-317. Seydahmet, İstanbul'da bulunduğu süre zarfında Türk basınının dikkatini çekmiş ve çeşitli gazetelere mülakat vermiştir. Bu bağlamda, *Tasvir-i Efkâr* gazetesi tarafından da kendisiyle bir mülakat gerçekleştirilmiştir. Gazete, Seydahmet ile mülakat yapma gerekçesini şu şekilde ifade etmiştir: "Kırım'da bir salâhiyet-i hakikiye sahibi olmak ve büyük Rusya'nın kan ve ihtilal fırtınaları içinde çalkalandığı bir zamanda vatanına bir istikamet-i salâh ve selâmet-i bahş temin için fevkalade gayretler sarf eylemiş

Kırım'a girmesi üzerine Seydahmet Mayıs 1918'de yeniden Kırım'a dönmüş; ancak, Alman kuvvetlerinin çekilmesinin ardından Kırım, sırasıyla Denikin ve Wrangel ¹⁷ kuvvetlerinin işgali altına girmiştir. Bu gelişmeler üzerine Seydahmet, İstanbul'a dönerek Kırım'ın durumunu uluslararası kamuoyuna duyurmak amacıyla girişimlerde bulunmuştur.¹⁸

Cafer Seydahmet, Türkiye'de bulunduğu sırada Millî Mücadeleciler ile gizli temaslarda bulunduğu gerekçesiyle, 1919'da Damat Ferit Paşa (İstanbul) Hükümeti tarafından sınır dışı edilerek Lozan'a yerleşmiştir¹⁹. Kırım Parlamentosu'nun tam yetkili delegesi sıfatıyla İsviçre'de bulunduğu dönemde, Polonya'nın Kırım'ın mandasını üstlenmesi amacıyla Leh diplomatlar Jan Perłowski ve Karol Modzelewski nezdinde diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Seydahmet'in bu girişimlere yönelmesindeki temel etken, Bolşevik tehdidine karşı Ukrayna Hükümeti'nin Polonya'dan askeri destek talep etmiş olmasıdır. Nitekim, Mayıs 1920'nin Polonya ordusu Kiev'e girmiştir. Polonya Hükümeti, Cemiyet-i Akvam tarafından tanınması halinde Kırım mandasını üstlenebileceğini ifade etmiştir. Bu gelişme üzerine Seydahmet, 17 Mayıs 1920'de Kırım'ın manda statüsü için resmi olarak Cemiyet-i Akvam'a başvuruda bulunmuştur. Söz konusu müracaat, Avrupa basınında geniş yankı uyandırmıştır. Seydahmet, Ekim 1920'de

bulunmak." Bu mülakatta, Cafer Seydahmet; Kırım'da Millî Hükümetin teşekkülü ve faaliyetleri, Osmanlı Devleti ile kurulan ilişkiler ve sulh müzakerelerine yönelik girişimler, Bolşeviklerle yapılan savaşlar ve bu savaşların sonuçları ile Kırım'ın geleceği ve Ukrayna'nın bu konudaki tutumu gibi konulara dair detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Bkz. *Tasvir-i Efkâr*, 21 Nisan 1918, s. 1, 2.

¹⁷ *Anton İvanoviç Denikin (1872-1947)*, Beyaz Ordu'nun önde gelen liderlerinden biridir. Rus İç Savaşı sırasında (1917-1923) Bolşeviklere karşı mücadele eden Beyaz Rus hareketinin bir komutanıdır. Güney Rusya'daki Beyaz Ordu'yu yönetmiştir. Sonunda başarısız olmuş ve Fransa'ya sürgüne gitmiştir. *Pyotr Wrangel (1878-1928)*, Denikin'den sonra Güney Rusya'daki Beyaz Ordu'nun liderliğini üstlenmiş, disiplinli ve etkili bir komutan olarak tanınmıştır. 1920'de Kırım'da Bolşeviklere karşı son direnişi organize etmiş ancak başarısız olmuş ve ordusuyla birlikte yurtdışına kaçmak zorunda kalmıştır. Daha sonra Fransa'da sürgün hayatı yaşamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Evan Mawdsley, *The Russian Civil War*, Birlinn, Edinburg 2000.

¹⁸ Uzunağaç, age, s. 42-50.

¹⁹ Otar, age, s. 22.

Varşova'ya giderek, başta Mareşal Pilsudski²⁰ olmak üzere Leh yetkililer nezdinde diplomatik temaslarını sürdürmüştür²¹.

1921 ve 1922 yıllarındaki Kırım'daki açlık krizi²² sırasında Nisan 1922'de önce İstanbul'a²³ daha sonra Ankara'ya giderek Türk yetkililerin yardımını talep etmiştir²⁴. Özellikle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, "Kırım açları"na yardım seferberliğinde bulunmuştur²⁵. Mayıs 1922'ye kadar çeşitli temaslarda bulunan Seydahmet, Şark Milletleri Konferansı'na katılmak üzere Cenova'ya, daha sonra da 1924 yılı sonlarında kadar yaşadığı Lozan'a gitmiştir²⁶.

Cafer Seydahmet, 1924 sonlarında veya 1925 başlarında Türkiye'ye geri dönerek İstanbul'a yerleşmiştir. Geçimini kibrit fabrikası müdürlüğü²⁷ ve ticaretle sağlamıştır. Seydahmet, Türkiye'ye yerleşmesine rağmen Avrupa'daki faaliyetlerini sürdürmüş ve Türkiye'de Kırım Milli Hareketi'nin lideri olarak çalışmalarına devam etmiştir. 1934'te soyadı kanunuyla "Kırimer" soyadını almıştır²⁸. 3 Nisan 1960 tarihinde İstanbul'da beyin kanaması sonucu hayatını kaybetmiştir²⁹.

²⁰ Cafer Seydahmet'in raporunda sıkça atıfta bulunulan Mareşal Pilsudski hakkında ilerleyen bölümlerde daha ayrıntılı bilgi sunulacaktır.

²¹ Kırimer, age, s. 318-327.

²² Kırım'daki açlık krizinin ayrıntıları için bkz. Hakan Kırımlı, "Kırım'da ve İdil-Ural Bölgesinde Açlık ve Türkiye'den Giden Yardım (1921-1922)", *Bellefen*, 75/274, 2011, 881-952.

²³ *İkdam*, 10 Nisan 1922, s. 1. *Vakit* gazetesi, "Cafer Seyyid Ahmed Bey" başlığı, "Kırım Meclis-i Millîsi Reisi Ankara'ya Gitmek Üzere İstanbul'a Gelmiştir" alt başlığıyla Cafer Seyyid Ahmed'in İstanbul'a geldiğini okuyuculara duyurmuştur (*Vakit*, 10 Nisan 1922, s. 2).

²⁴ *İkdam*, 22 Nisan 1922, s. 1.

²⁵ *Vakit*, 27 Nisan 1922, s. 2; *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, 15 Nisan 1922, s. 179. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Kırım açlarına yardımı ilerleyen aylarda da devam etmiştir. Bkz. *Hilâl-i Ahmer Mecmuası*, 15 Temmuz 1922, s. 248-251. Dönemin kaynaklarında "Kırım açları" tabiri geçtiği için bu çalışmada da bu ifade tercih edilmiştir.

²⁶ Uzunağaç, age, s. 15, 31.

²⁷ Aralık 1925 tarihli bir arşiv belgesinden Cafer Seydahmet'in kibrit fabrikasındaki görevinin "Türkiye Kibrit İhisarı Türk Anonim Şirketi Müdür Yardımcısı" olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Diplomatik Arşivi (TDA), 571 (SSCB), 36015, 142318, 51.

²⁸ Uzunağaç, age, s. 16-17.

²⁹ Otar, age, s. 16.

Bu makale, Cafer Seydahmet'in Lozan'da bulunduğu dönemde, 29 Kasım 1923 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Hariciye Vekâleti Siyasi Kısmı Müdürü Müşavir İbrahim Tali Bey'e hitaben yazdığı rapora dayanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Diplomatik Arşivi fonunda 2023 yılında gizliliği kaldırılan belgeler arasında yer alan raporun daha önce herhangi bir akademik çalışmada kullanılmamış olması, bu makalenin ortaya çıkmasının temel nedeni olmuştur. Altı leften oluşan söz konusu raporda Cafer Seydahmet, Rusya, Polonya³⁰ ve Almanya'daki siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir.

Cafer Seydahmet'in Raporunda Rusya

1923 yılı, Bolşevik Rusya'nın ekonomik ve toplumsal zorluklarla mücadele ettiği kritik bir dönemi temsil etmektedir. Bolşevikler hem ekonomik krizleri çözmeye hem de iç politikada istikrar sağlama amacıyla çeşitli politikalar geliştirmiştir. Ancak bu çabalar, beklenen başarıyı sağlayamamış ve sistemin yapısal zorluklarını çözmekte yetersiz kalmıştır. Cafer Seydahmet'in raporunda, Bolşevik yönetiminin ekonomi ve toplum politikalarındaki zayıflıkları ile bu politikaların sonuçları ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Cafer Seydahmet, Bolşeviklerin ekonomik durumu düzeltmek için komünist ideallerden taviz vererek *Yeni Ekonomi Politikası*³¹ adı altında bir dizi reform gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Seydahmet *Yeni İktisadi Kanun* olarak tanımladığı bu reformları şu şekilde değerlendirmiştir:

³⁰ Belirtmek gerekir ki, Cafer Seydahmet raporunda "Polonya" yerine "Lehistan" ifadesini kullanmıştır. Ancak bu çalışmada, güncel terminolojiye uygun olarak "Polonya" tercih edilmiştir.

³¹ Cafer Seydahmet'in raporunda sıklıkla dile getirilen *Yeni Ekonomi Politikası* (Rusça kısaltması NEP), 1921 yılında Sovyetler Birliği'nde Savaş Komünizmi'nin başarısızlıklarının ardından uygulamaya konulan, piyasa temelli unsurlar ile devlet kontrolünü birleştiren karma bir ekonomik sistemdir. Bu politika, ekonomide verimliliği artırmayı ve sosyalist sistemi daha sürdürülebilir hale getirmeyi amaçlamıştır. NEP dönemi, kısa vadede ekonomik canlanma ve tarımsal üretimde artış sağlasa da uzun vadede ideolojik ve yapısal sorunlar yaratmıştır. 1927-1928 yıllarında NEP'in yerini, Stalin döneminde uygulamaya konulan zorunlu kolektivizasyon ve beş yıllık kalkınma planları almıştır. Bkz. V. N. Bandera, "The New Economic Policy (NEP) as an Economic System", *Journal of Political Economy*, 71/3, (1963), s. 265-279.

“Yeni İktisadi Kanun namıyla kabul edilen bu esasat eşhas-ı hususiyenin bir derece servetini tezyide bais olmuşsa da memleket zenginliğini ve hükümet varidatını artırmakta pek ciddi ve ümit edilmiş semeresi görülemediği tahakkuk ediyor”. Seydahmet'in de ifade ettiği gibi bu prensipler, ülkenin genel zenginliğini ve devlet gelirlerini artırmada beklenen sonuçları yeterince verememiştir.

Cafer Seydahmet, raporun devamında *Yeni Ekonomi Politikası* kapsamında bireylere belirli ekonomik serbestlikler tanınmasına rağmen, bu politikaların ülke ekonomisinin bütününe yayılmadığına ve büyük sermayeli girişimlerin sınırlı kalmasına yol açtığına vurgu yapmıştır. Seydahmet, dış ticaretin devlet kontrolünde tutulmasının ekonomik faaliyetlerin genişlemesini engellediğini ve ticaretin dar bir çerçevede kaldığını ifade etmektedir³².

Cafer Seydahmet raporunda *Yeni Ekonomi Politikası* hakkında bilgiler verdikten sonra, tarım krizi ve köylülerin ekonomik durumu ile ilgili bilgiler vermiştir. 1923 yılı, Rusya'nın kıtlık felaketiyle karşı karşıya kaldığı bir dönemdir. Seydahmet, Bolşeviklerin özellikle köylüleri memnun etme ve tarımsal üretimi canlandırma konusunda yoğun çaba sarf ettiklerini belirtmektedir. Onların, son buğday ihracatı meselesine verdikleri önemin yalnızca dışarıdan para sağlama amacı taşımadığını; aynı zamanda buğday fiyatlarını artırarak köylülerin hayat pahalılığı karşısında bir nebze olsun rahatlamalarını sağlama arzusundan kaynaklandığını ifade etmektedir. Ancak Seydahmet, Bolşevik yönetiminin bu noktada ciddi bir eksiklikle karşı karşıya olduğunu vurgulamaktadır³³. Seydahmet'in bu değerlendirmesi, Bolşeviklerin köylülere yönelik politikalarının hem ekonomik hem de sosyal açılardan ciddi bir çıkmaz içinde olduğunu açıkça göstermektedir.

Cafer Seydahmet'in raporunda yer alan açıklamalara göre, Bolşevik yönetimi, fabrikaları ve ileri düzeydeki sanayi üretimini düzenli bir üretim çizgisine oturtma konusunda ciddi sorunlar yaşamaktadır. Bu durum, sanayi ürünlerinin üretimindeki yetersizlik nedeniyle köylülerin ihtiyaçlarını karşılamada başarısızlığa yol açmaktadır. Ayrıca, çalışma sürelerinin sınırlılığı ve üretim süreçlerindeki düşük verimlilik, ürün

³² TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 1.

³³ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 1.

maliyetlerini artırarak fiyatların düşürülmesini engellemekte ve ekonomik dengeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Raporunda verilen şu örnek, ekonomik dengesizliği açıkça ortaya koymaktadır: Bir köylü gömleği için 11 pud³⁴ buğday ve bir çift çizmesi için de 79 pud buğday vermesi gerekmektedir. Seydahmet, bu örneğin Rusya’da fiyatların aşırı yüksek ve dengesiz olduğunu açıkça ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Seydahmet, Rusya’daki ekonomik durumu “*Rusya da şimdiye kadar hiçbir teşebbüs-i sınaîye yoktur ki varidatı masârifatına tekabül etsin ve hükümete bar-olmasın*” ifadeleriyle değerlendirerek bu teşebbüslerin hükümet üzerinde yarattığı ekonomik yükü vurgulamıştır³⁵. Cafer Seydahmet, Rusya’da sanayi girişimlerinin kendi masraflarını karşılayacak kadar gelir üretmediğini ve dolayısıyla devlet bütçesine sürekli bir yük oluşturduğunu belirtmektedir. Bu durum, sanayinin ekonomik olarak sürdürülebilir olmaktan uzak olduğunu göstermektedir.

Cafer Seydahmet, Rusya’nın devlet bütçesindeki harcamalarının olağanüstü seviyelere ulaştığını değerlendirirken, bütçe yapısında dikkate değer bir tüketim harcaması artışına dikkat çekmektedir. Ona göre, Rusya’nın bütçesi, tüketim harcamalarının yüksekliği açısından diğer devlet bütçelerinden ayrılmaktadır. Özellikle, devlet memurları ve işçilerin sayısındaki artış, orduya yapılan harcamalar ile hem içte hem de dışta yürütülen teşvik faaliyetlerinin maliyeti, devlet bütçesine büyük bir yük getirmektedir³⁶. Bu durum, Bolşevik hükümetin ekonomik sistemi kendi kaynaklarıyla sürdüremediğini ve bütçe üzerindeki baskının artarak devam ettiğini göstermektedir.

Cafer Seydahmet’in raporunda aktardığına göre Bolşevik Rusya, ekonomik sıkıntılarını hafifletmek amacıyla ihracata ağırlık vermiş ve devlet hazinesinden dahi kaynak ayırarak buğday ve tekstil ürünleri gibi malları yurtdışına göndermeye başlamıştır. Ancak Seydahmet, bu tedbirlerin ekonomik sorunları tamamen çözmekten uzak olduğunu belirtmiş ve Bolşevik yönetiminin ekonomik krizi aşmak amacıyla batılı ticaret çevreleriyle anlaşmalar yapmak, mali imtiyazlar sağlamak ve

³⁴ 1 pud, 16.38 kg’ye eşittir.

³⁵ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 1.

³⁶ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 1.

borçlanma olanaklarını araştırmak gibi girişimlerde bulunduğunu vurgulamıştır.

Cafer Seydahmet'e göre Bolşeviklerin Batı ile mali bağlar kuramamasının temel nedenlerinden biri, Batılı devletlerin Bolşevik yönetimine duyduğu güvensizliktir. Ayrıca, özellikle İngiltere'deki siyasi seçimlerin sonuçlarının bu mesele üzerinde belirleyici bir etkisi olacağını belirtmiştir. Seydahmet'e göre İngiltere ve Fransa gibi ülkeler, Bolşevik hükümetin yalnızca sınırlı bir kesimi temsil ettiğini ve halkın geneline dayanan bir meşruiyete sahip olmadığını düşünmektedir. Bu durum, Batılı devletlerin Rusya ile ciddi bir mali ilişki kurmaktan çekinmelerine neden olmuştur. Seydahmet, Bolşevik yönetiminin eski borçları tanıma kararının uluslararası çevrelerde güvenilir bulunmadığını, bu kararın tüm Rus halkının iradesini yansıtmayı yansıtmadığına dair tereddütlerin mevcut olduğunu ve bu durumun ülkenin iç istikrarını tehdit edebileceği endişesini dile getirmiştir. Seydahmet, Bolşeviklerin ekonomik alandaki belirsizlikler nedeniyle askeri faaliyetlere yöneldiğini şu sözlerle vurgulamaktadır: *“Bolşevikler bu sahadaki faaliyetlerini(n) neticesine pek şüpheli baktıklarından dolayı yeniden her şeye rağmen askeri kuvvetlerini artırmak ve ciddi, seri bir surette yeniden harbe hazırlanmak yoluna girdiler”*.³⁷

Cafer Seydahmet, raporunda Rusya'daki gelişmeleri aktardıktan sonra Bolşevik Rusya'nın Almanya'daki sosyalist hareketler üzerindeki etkisine değinmiştir. Nitekim Seydahmet, Almanya'daki olayların Bolşeviklerin uluslararası komünist hareketleri destekleme stratejisinin bir örneğini teşkil ettiğini ifade etmiştir. Ona göre özellikle Saksonya'da komünist hükümet ile Stresemann³⁸ liderliğindeki Almanya hükümeti

³⁷ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 2.

³⁸ Gustav Stresemann, belgede sadece Stresemann olarak geçmektedir. Gustav Stresemann (1878-1929), Weimar Cumhuriyeti'nin önde gelen siyasi figürlerinden biri olarak hem iç hem dış politikada etkili bir rol oynadı. Monarşi yanlısı başlangıcının ardından, 1918'de cumhuriyeti kabul ederek Almanya'nın uluslararası itibarını yeniden inşa etmeye odaklandı. 1923'te kısa süreli Şansölyelik yapan Stresemann, Dışişleri Bakanlığı döneminde ekonomik istikrar için Rentenmark'ı yürürlüğe koydu ve 1925 Locarno Antlaşmaları ile Almanya'nın uluslararası konumunu güçlendirdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Lewis Hertzman, “Gustav Stresemann: The Problem of Political Leadership in the Weimar Republic”, *International Review of Social History*, 5/3 (December 1960), s. 361-377.

arasındaki çatışmalar, Bolşeviklerin Almanya'daki komünist hareketlere verdiği desteği açıkça göstermiştir. Seydahmet, Moskova'daki siyasi çevrelerin bu konuda birleştiğini ve Alman komünistlere yardım etme konusundaki kararlılıklarını şu şekilde aktarmaktadır: *“Esas itibariyle bütün Bolşevikler yani gerek mutedil ve ihtiyatlı bir siyaset takibini zaruri ad eden Bolşevik hükümeti ve rüesası ve gerekse heyecanla fevverana gelen sol Bolşevikler cümleten Almanya komünistlerine yardım meselesinde müttetikiler.”*

Cafer Seydahmet, raporunda Petersburg Sovyeti'nin resmi yayın organı *Krasnaya Gazeta*'nın 240. sayısında yer alan Saksonya'daki işçi hareketine yönelik çağrıya dikkat çekmiştir. Söz konusu yayında, işçilerin yalnızca sözlü gösterilerle tarihi görevlerini yerine getiremeyecekleri vurgulanmış ve silahlı bir ayaklanmaya geçmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, raporda Alman işçi sınıfına, Şuralar Cumhuriyeti'nde güvenilir bir destekçi bulabilecekleri hatırlatılarak, *“Stresemann gibi figürlerin etkilerini mümkün olduğunca ortadan kaldırarak bir an önce şuralar cumhuriyetlerini kurma”* çağrısında bulunulmuştur³⁹. Seydahmet, bu ifadelerle Bolşevik basının uluslararası işçi hareketlerini teşvik etme ve Almanya'da sosyalist yönetimlerin kurulmasına yönelik politik hedeflerini açıkça ortaya koyduğunu belirtmektedir.

Cafer Seydahmet, raporunda Bolşevik hükümetinin *Krasnaya Gazeta*'da yer alan bu gibi çağrılara açıkça karşı çıkmadığını, aksine bu hedefleri genel anlamda benimsediğini belirtmektedir. Bununla birlikte, mevcut siyasi koşulların henüz yeterince olgunlaşmamış olması nedeniyle, Bolşevik yönetimin meseleyi doğrudan müdahaleyle ele almak yerine, siyasi manevralarla ertelemeyi tercih ettiğini vurgulamaktadır. Raporda ayrıca, Bolşevik lider Lev Troçki'nin Moskova Vilayeti Maden İşçileri Kongresi'nde Almanya'daki devrimci hareketler üzerine yaptığı önemli bir konuşmadan da bahsedilmektedir. Troçki, Almanya'daki bu hareketlerin başarıya ulaşması için uygun koşulların oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır. Seydahmet bu meseleyle ilgili Troçki'nin şu ifadelerini aktarmaktadır: *“Bütün mesele, düşmana öyle kesin ve yıkıcı bir darbe vurabilmektir ki, o andan itibaren her türlü savunmadan aciz kalsın.”* Seydahmet, bunun için en elverişli koşulları

³⁹ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 2.

oluşturmanın ve bu süreçte çok iyi bir hazırlık yapmanın gerekli olduğunu ifade etmektedir⁴⁰.

Cafer Seydahmet'in raporunda ayrıca, Bolşeviklerin toplumsal dünya devrimini nihai amaç olarak gördükleri ve Almanya'nın komünizme geçişini bu devrimin ikinci aşamasının başlangıcı olarak değerlendirdikleri ifade edilmektedir. Ona göre, bu durum Bolşeviklerin dış politikasını güçlendirecek ve iç siyasi yapılarının sağlamlaşmasına katkı sağlayacaktır. Seydahmet, bu bağlamda Almanya'daki komünist hareketin Bolşevikler için en hayati meselelerden biri olduğunu vurgulamaktadır.

Cafer Seydahmet'e göre, Bolşevikler bu hedef doğrultusunda uluslararası düzeydeki en küçük gelişmelere dahi büyük önem vermekte, bu gelişmelerden ümitlenerek basın ve hatipleri aracılığıyla güçlü bir propaganda yürütmektedir. Bunun yanı sıra, hükümetin bu konuda fedakârlık yapmaktan kaçınmadığını da eklemektedir. Ona göre ayrıca, Bolşevikler her türlü fırsattan yararlanmak amacıyla askeri güçlerini artırmakta ve genç komünistlerle teşkilatlarını güçlendirmek için yoğun çaba harcamaktadır.

Cafer Seydahmet, Bolşeviklerin Batı'da bir savaşa isteyerek girmelerinin ancak Almanya'daki komünist hareketin kontrolü ele almasına bağlı olduğunu ve bu durum gerçekleşmedikçe pozisyonlarını tehlikeye atmayacaklarını belirtmektedir. Ayrıca, böyle bir harekete girişmeden önce Polonya'da isyanlar tertip etmeyi ve ülkeyi iç karışıklıklarla sarsmayı planladıklarını dile getirmektedir. Son Almanya olayları sırasında, Saksonya'da durum en kritik noktaya ulaşmışken, Polonya'da Kraków'daki işçi isyanlarında Bolşeviklerin müdahil olduklarına dair iddiaların Varşova'daki çevrelerde güçlü bir şekilde dile getirildiğini rapor etmektedir⁴¹.

Cafer Seydahmet'in raporu, 1923 yılı Rusya'sı ile alakalı dört temel başlık çerçevesinde değerlendirilebilir: ekonomik sorunlar, toplumsal zorluklar, komünist ideallerin dış politikaya etkisi ve Bolşeviklerin Almanya'daki devrimci hareketlere verdiği stratejik destek. Raporu ekonomi, öncelikli bir odak noktası olarak ele alınmaktadır. Seydahmet,

⁴⁰ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 2.

⁴¹ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 3.

Bolşeviklerin *Yeni Ekonomi Politikası* çerçevesinde ekonomik reformlar gerçekleştirdiğini, ancak bu reformların beklenen sonuçları veremediğini vurgulamaktadır. Seydahmet, özellikle Rusya'daki kıtlık felaketi ile Bolşevik yönetimin tarımı canlandırma ve köylüleri destekleme çabalarının da bu yapısal sorunlar nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandığını belirtmektedir.

Raporda uluslararası komünist ideallerin etkisi ise bir diğer önemli boyut olarak öne çıkmaktadır. Seydahmet, Bolşeviklerin nihai hedef olarak toplumsal dünya devrimini gördüklerini ve bu çerçevede Almanya'daki komünist hareketleri desteklemeyi, en hayati meselelerden biri olarak değerlendirdiklerini ifade etmektedir. Bolşeviklerin, Almanya'daki devrimci hareketleri bağımsız bir girişimden ziyade, kendi ideolojik projelerinin bir uzantısı olarak ele aldıkları belirtilmektedir. Bu bağlamda, Almanya'daki gelişmelerin, uluslararası devrim hedefinin ikinci aşaması olarak görüldüğü vurgulanmaktadır.

Son olarak, raporda Bolşeviklerin Almanya'daki devrimci hareketlere verdiği desteğin Batı dünyasında güvensizlik yarattığı ele alınmaktadır. Bolşevik yönetimin, Almanya'daki komünist teşkilatın kontrolü ele almasını beklediği, bu gerçekleşmedikçe Batı'da bir savaşa isteyerek girmeyecekleri ifade edilmektedir. Ayrıca, Bolşeviklerin Polonya'da ayaklanmalar organize ederek bölgeyi istikrarsızlaştırmayı ve Almanya'ya yönelik stratejik hedeflerine ulaşmayı amaçladıkları belirtilmektedir.

Cafer Seydahmet'in Raporunda Almanya

Cafer Seydahmet, raporuna Rusya'dan sonra Almanya'nın ekonomi, siyasi ve sosyal durumu hakkında ayrıntılı tahliller yaparak devam etmiştir. 1923 yılı, Almanya'nın hem iç politikada hem de uluslararası arenada derin çatışmalar ve hızlı değişimler yaşadığı bir dönemdir. Almanya, bir yandan ekonomik kriz ve toplumsal huzursuzluklarla mücadele ederken, diğer yandan komünist ve milliyetçi hareketlerin etkisi altında yeni bir yol arayışına girmiştir. Cafer Seydahmet, raporunun Almanya bölümüne "*Acaba Almanya komünizme geçecek mi?*" sorusuyla giriş yapmıştır. Bu soru, raporun Almanya bölümündeki değerlendirmelerin en önemli ve temel konusunu teşkil etmektedir.

Cafer Seydahmet'in raporunda, Bolşevik lider Lev Troçki'nin Almanya'daki devrimci süreçlere ilişkin yaptığı değerlendirmeler aktarılmaktadır. Troçki, Almanya'da meydana gelen devrimci hareketlerin belirtilerine dayanarak, yakın bir gelecekte ülkenin yönetiminin işçi sınıfının eline geçmesinin muhtemel olduğunu ifade etmiştir. Troçki, bu süreci engellemek için Fransa'nın 1.700.000 askerle Almanya'yı işgal etmesi gerektiğini belirtmiş, ancak bu durumun Fransa'nın iç siyasi istikrarını ciddi şekilde tehlikeye sokacağına işaret etmiştir.

Bununla birlikte, Seydahmet'in değerlendirmesine göre, Almanya'daki gelişmeler Troçki'nin iyimser tahminlerinin tam tersi bir yönde ilerlemiştir. Almanya, komünizme değil, milliyetçi ve Pan-Germenist hareketlerin etkisi altına girmiştir. Seydahmet, Hamburg'daki komünist hareketin yerel örgütler tarafından bastırıldığını, Saksonya'da komünist liderlerin hükümet kuvvetleri tarafından tutuklandığını ve Thüringen'de komünist hükümetin askeri birliklerle karşılaşmayı beklemeden görevinden çekildiğini rapor etmektedir. Ayrıca, milliyetçilerin Bavyera'da konumlarını kesin bir şekilde sağlamlaştırdığını ve bölgedeki hâkimiyetlerini pekiştirdiğini vurgulamaktadır.

Cafer Seydahmet'in raporunda, Hitler⁴² ve Ludendorff'un⁴³ 8 Kasım 1923 tarihinde Münih'te gerçekleştirdikleri darbe girişimi⁴⁴ Pan-Germenist hareketlerin bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Seydahmet, bu hareketin her ne kadar hızla bastırılmış olsa da Pan-Germenistlerin gücünü ve etkinliğini açıkça ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Hitler ve Ludendorff'un, Hohenzollern hanedanını yeniden

⁴² Adolf Hitler, belgede sadece Hitler olarak geçmektedir.

⁴³ Erich Friedrich Wilhelm Ludendorff, belgede sadece Ludendorff olarak geçmektedir.

⁴⁴ 1923'te Münih'te gerçekleşen ve literatürde "Birahane Darbesi" (*Beer Hall Putsch*) olarak bilinen girişim, Adolf Hitler liderliğindeki Nazi Partisi tarafından Weimar Cumhuriyeti'ni devirmek amacıyla planlanmıştır. 8-9 Kasım 1923'te Bavyera hükümetini devirmeyi hedefleyen darbe, yerel yetkililer tarafından bastırılmış ve Hitler vatana ihanet suçundan yargılanarak hapse mahkûm edilmiştir. Bu başarısızlık, Nazi Partisi için gelecekte propagandalarında kullanılacak önemli bir sembol haline gelmiştir. Oğuzhan Ekinci, "Hitler Darbesi (9 Kasım 1923)", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 66/121 (2021), s. 121-146.

iktidara getirmeye yönelik girişimlerinin Kahr⁴⁵ ve Wittelsbach hanedanı⁴⁶ taraftarları tarafından engellendiği belirtilmektedir. Seydahmet, bu olayın, farklı bir biçimde tezahür eden, ancak özünde Pan-Germenist hareketin başarısını ve gücünü yansıttığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte, Seydahmet, bu darbe girişiminin başarısızlıkla sonuçlandığını söylemenin yanıltıcı olacağını ifade etmektedir. Hitler'in 1919'dan itibaren bu teşebbüs üzerinde sistemli bir şekilde çalıştığını ve etrafında 60 bini aşkın genç, subay ve asker bulunduğunu rapor etmektedir. Seydahmet'e göre, Hitler, Wittelsbach hanedanı taraftarlarına karşı kanlı bir direniş sergilemek isteseydi, bu çatışma uzun sürebilir ve oldukça şiddetli bir hal alabilirdi⁴⁷. Seydahmet tarafından yapılan bu değerlendirme, Hitler'in siyasi stratejilerinin ve destek tabanının ne denli güçlü olduğunu ortaya koyarken, Pan-Germenist hareketlerin Almanya'da giderek artan etkisini de açıkça gözler önüne sermektedir.

Cafer Seydahmet, Almanya'daki toplumsal ve siyasi durum üzerine yaptığı tahlilde, mevcut ekonomik çöküş ve genel sefaletin, hükümete muhalif komünist ve Pan-Cermenist gruplara geniş bir destek sağladığını ifade etmektedir. Ona göre, bu koşullar, muhalif grupların her geçen gün daha fazla taraftar kazanmasına yol açmaktadır. Seydahmet, Almanya'da kimin iktidara geleceğini öngörmenin, ülke halkının mevcut durumu dikkatlice analiz etmesiyle mümkün olabileceğini belirtmektedir. Seydahmet ayrıca, Rus ordusunun yardımı ve komünist ideallerin Almanları heyecanla komünizme yönlendirme potansiyeline sahip olduğunu ileri sürmektedir. Ancak, Rusya'nın gerçekliği ve Bolşevizm'in Avrupa kamuoyunda yarattığı etkiler nedeniyle, Batı ülkelerinin, Rus komünist propagandasının açlık, hastalık ve kitlesel ölümler gibi yıkıcı sonuçlara yol açtığını gördüklerini vurgulamaktadır. Seydahmet, bu bağlamda, Bolşevizm'in Batı'da tehlikeli bir hayal olarak görüldüğünü ve bundan duyulan korkunun arttığını ifade etmektedir.

⁴⁵ Gustav von Kahr, belgede sadece Kahr olarak geçmektedir.

⁴⁶ Wittelsbach Hanedanı, Almanya'nın en eski ve köklü hanedanlarından biri olarak 700 yılı aşkın bir süre boyunca önemli bir tarihsel rol oynamıştır. 13. yüzyılda Wittelsbach Hanedanı, Bavyera hattı ve Pfalz hattı olmak üzere iki ana kola ayrılmıştır. Bu hanedanlık hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Goehlert Vinc., "Die Dynastie Wittelsbach", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 38/3/4 (1882) s. 720-727.

⁴⁷ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 3-4.

Cafer Seydahmet, Alman toplumunun mevcut durumunu değerlendirirken, halkın geçmişe bakarak eski hükümet dönemini özlemle andığını ve o dönemdeki refah ile güven duygusunu yeniden kazanmayı arzuladığını belirtmektedir. Ona göre, halkın bu yaklaşımı, Pan-Cermenistlerin geçmişteki düzeni yeniden canlandırma çabalarına güçlü bir tarihsel destek sağlamaktadır. Seydahmet, maddi sefalet ve dış tehditlerin manevi etkileri arttıkça, Alman milli bilincinde geçmiş ihyâ etme arzusunun daha da güçlendiğini ifade etmektedir. Seydahmet, bu bağlamda, Almanya'nın kendi milli yolunu bulduğunu söylemenin mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Tarihin, Alman ulusal ruhunda bıraktığı derin izlerin, devrimin getirdiği sefalet ve sarsıntılara rağmen silinmediğini; aksine her geçen gün daha da güçlendiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle Seydahmet, Almanya'da gelecekte duruma hâkim olacak gücün şüphesiz milliyetçiler ve Pan-Cermenistler olacağını öngörmektedir⁴⁸.

Cafer Seydahmet'in raporu, 1923 Almanya'sındaki ekonomik kriz ve toplumsal huzursuzlukların, komünist ve Pan-Cermenist hareketler üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde tahlil etmektedir. Ekonomik çöküşün yarattığı sefalet, halk arasında artan memnuniyetsizliği körükleyerek iki ideolojik kutbun güç kazanmasına yol açmıştır. Ancak, Pan-Cermenistlerin tarihsel ve milliyetçi temelleri, halkın geçmişteki refah ve istikrara olan özlemiyle birleşerek, komünist ideallerin geride kalmasına neden olmuştur. Bu durum, Almanya'da milliyetçi duyguların ön plana çıktığı bir ideolojik dönüşümün zeminini hazırlamıştır.

Raporda ayrıca, Bolşeviklerin Almanya'yı komünist bir rejime dönüştürme hedefinin uluslararası koşullar ve halkın kolektif hafızasında Bolşevizme dair olumsuz algılar nedeniyle başarısız olduğu vurgulanmaktadır. Rusya'daki devrimin Batı kamuoyunda yarattığı korku ve Bolşevizmin yıkıcı etkileri, Almanya'daki komünist hareketlerin etkisini sınırlamıştır. Seydahmet, Almanya'nın ekonomik kriz karşısında milliyetçiliğe yöneldiğini ve bu süreçte ülkenin kendi milli yolunu bulmaya başladığını ifade etmektedir. Seydahmet'in bu öngörüsünde ne kadar haklı olduğunu bütün dünya 10 yıl sonra daha net anlayacaktır.

⁴⁸ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 4.

Cafer Seydahmet'in Raporunda Polonya

Cafer Seydahmet, raporunda Rusya ve Almanya'dan sonra Polonya'daki siyasi durum ve Türkiye-Polonya ilişkileri ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Seydahmet, Polonya ile ilgili değerlendirmelerine *"ahiren Varşova'da yaptığım tetkikata ve birkaç seneden beri Lehlilerle vuku bulan münasebetlerime müsteniden, Lehistan vaziyeti hakkında da bervech-i ati kanaate geldim."* ifadeleriyle başlamaktadır.

Cafer Seydahmet'e göre, Polonya hükümeti o dönemde özellikle Nasyonal Demokrat Partisi'nin etkisi altında bulunmaktadır. Bu fırka, sağcı ideolojiler ve yüksek burjuvazi temsilcilerinden oluşmakta ve hükümet partisi rolünü oynamaktadır. Dönemin Dışişleri Bakanı Dmowski⁴⁹, Polonya'nın tam bağımsızlık hedefi doğrultusunda çalışanlara, özellikle de bu hareketin lideri Mareşal Pilsudski'ye⁵⁰ karşı olumsuz bir tutum sergilemiştir. Bunun yerine, Rusya ile muhtariyet temelinde bir uzlaşma sağlamaya yönelik politikalar izlediği belirtilmektedir⁵¹.

Cafer Seydahmet'in aktardığına göre Polonya hükümetinin o dönemdeki temel politikaları, dış politikada barış ve huzur siyaseti izlemek; iç politikada sosyalist hareketleri bastırmak, mahkûm milletlerin haklarını sınırlandırmak, mali reformlar yapmak, dış borç anlaşmaları imzalamak ve devlet harcamalarını asgari düzeye indirmek üzerine inşa edilmiştir.

Raporda ayrıca, Polonya halkının Türkiye'ye karşı duyduğu olumlu duygulara dikkat çekilmektedir. Cafer Seydahmet, Dışişleri Bakanlığında Siyasi İşler Müdürü Mösyö Kosminski ile yaptığı görüşmede, Türk-Leh dostluğunun Polonya hükümeti tarafından içtenlikle desteklendiğini

⁴⁹ Roman Stanisław Dmowski, raporda Dmowski olarak geçmektedir.

⁵⁰ Jozef Klemens Pilsudski, raporda Pilsudski olarak geçmektedir. 1867'de Polonya-Litvanya sınırlarında doğan Pilsudski, Polonya'nın ilk "Devlet Başkanı" ve modern Polonya Silahlı Kuvvetleri'nin kurucusuydu. 11 Kasım 1918'de yürütme yetkisi kendisine devredilmiş ve bu pozisyonunu 1922'ye kadar sürdürmüştür. Ancak, Mayıs 1926'da gerçekleştirdiği darbe ile ülke içinde otoriter bir yönetim kurmuştur. 1935 yılında ölmüştür. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Joshua D. Zimmerman, *Jozef Pilsudski: Founding Father of Modern Poland*, Cambridge, Harvard University Press, Massachusetts & London, England, 2022; Thaddeus V. Gromada, "Józef Piłsudski: A Biographical Sketch", *The Polish Review*, Commemorating Józef Piłsudski, 56/ 1/2, 2011, s. 7-8.

⁵¹ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 4.

ifade etmektedir. Kosminski'nin, parlamentonun da bu dostluğu kısa süre içinde onaylayacağı ve iki ülke arasında karşılıklı büyükelçiler vasıtasıyla daha güçlü bir diplomatik bağ kurulacağı yönündeki açıklamaları, Türkiye-Polonya ilişkilerinin gelecekte daha da güçleneceğine işaret etmektedir.

Cafer Seydahmet raporunda, Polonya ordusunun mevcut hükümete bağlılık duymadığını, aksine Polonya Devlet Başkanı Mareşal Pilsudski'ye derin bir bağlılık gösterdiğini ifade etmektedir. Kraków'da meydana gelen sosyalist bir isyanın bastırılması için gönderilen askeri kuvvetlerin, "Yaşasın Mareşal Pilsudski" sloganları eşliğinde isyancılar tarafına katılmaları, bu bağlılığın somut bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Cafer Seydahmet, Polonya'daki siyasi ve toplumsal durumu değerlendirirken, çeşitli meslek gruplarından, senatörler, milletvekilleri, subaylar ve dışişleri mensuplarıyla gerçekleştirdiği temaslar neticesinde, ülkede herhangi bir olayın büyük bir krize yol açabileceği kanaatine vardığını ifade etmektedir. Ona göre, böyle bir kriz durumunda, Polonya'nın geçici bir süre için askeri bir diktatörlük rejimine maruz kalması olasıdır⁵². Ayrıca hükümet partisinin bu olasılığın farkında olduğunu ve bir tür faşist teşkilatlanma çabası içinde bulunduğunu belirtmiş, ancak, bu girişimlerin ülkeyi istikrara kavuşturmak yerine, krizin daha kanlı ve yıkıcı bir hal almasına neden olacağını değerlendirmiştir⁵³. Seydahmet, bu görüşünü, geniş bir kesimle yaptığı gözlemler ve değerlendirmeler sonucunda vardığı kesin bir yargı olarak dile getirmektedir.

Cafer Seydahmet, Lehlilerin Türkiye ile sosyal, siyasi ve ekonomik ilişkiler kurma arzusunun son derece güçlü olduğunu vurgulamaktadır.

⁵² TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 5. Cafer Seydahmet bu değerlenmemesinde de haklı çıkacaktır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Polonya'da bir diktatörlük rejimi tam anlamıyla kurulmamış olsa da 1926 yılında Mareşal Jozef Pilsudski'nin gerçekleştirdiği askerî darbe sonucunda otoriter bir yönetim şekli ortaya çıkmıştır. Bkz. Dipnot 46. Cafer Seydahmet ile Pilsudski'nin yolları iktidarı ele geçirdikten sonra da kesişecektir. Mareşal Pilsudski ile gerçekleştirilen görüşmeler, Rusya hâkimiyeti altındaki milletlerin bağımsızlık mücadelelerine zemin hazırlamada önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, bu milletler tarafından kurulan *Promete* teşkilatı, II. Dünya Savaşı'na kadar faaliyetlerini sürdürmüştür. Bkz. Otar, age, s. 19; Uzunağaç, age, s. 62-65.

⁵³ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 5.

Bu doğrultuda, Varşova'da *Şark Dostluk Cemiyeti* adıyla bir dernek kurulması çalışmalarının sürdüğünü ifade etmektedir. Seydahmet, bu girişimin en etkin öncüsünün Korwin Pawłowski olduğunu ve şimdiye kadar Polonya'nın önde gelen siyasi, akademik ve ticari çevrelerinden 60 kişinin bu girişime katıldığını belirtmektedir. Cemiyetin adresinin Varşova'daki Wspolna Sokağı olduğunu ifade eden Seydahmet, Leh hükümetinin bu girişime destek verdiğini Pawłowski'nin de dile getirdiğini aktarmaktadır.

Raporda, Polonya'da Müslüman topluluğun faaliyetlerine de dikkat çekilmektedir. Vilna'da *Cemiyet-i Hayriye* adlı bir yardım kuruluşunun mevcut olduğu, Varşova'daki Müslümanların da bir dernek kurma girişiminde buldukları ve bu doğrultuda tüzüklerinin onaylanmasını bekledikleri ifade edilmektedir. Seydahmet, Leh hükümetinin Müslümanların dini bir kuruma sahip olmalarını önemseyerek, bu amaç doğrultusunda onların konumlarına uygun bir müftü arayışında olduğunu da raporunda aktarmaktadır⁵⁴.

Cafer Seydahmet'in 1923 tarihli raporu, Polonya'nın siyasi, toplumsal ve dini dinamiklerini derinlemesine analiz ederek dönemin karmaşık yapısına ışık tutmaktadır. Raporda, Mareşal Pilsudski'ye derin bir bağlılık gösteren Polonya ordusunun mevcut hükümete karşı mesafeli bir tutum sergilediği ve hükümete karşı hareket ettiği ifade edilmiştir. Bu durumun, ülkenin olası bir kriz ya da olay karşısında askeri bir diktatörlüğe dönüşme riski taşıdığı vurgulanmıştır. Raporda ayrıca, Türkiye ile Polonya arasındaki dostane ilişkilerin güçlenmesine yönelik girişimlere dikkat çekilmiştir. Polonya halkının Türkiye'ye karşı duyduğu olumlu duyguların, Varşova'da Şark Dostluk Cemiyeti adıyla bir derneğin kurulmasıyla somutlaştığı belirtilmiştir. Cemiyetin siyasi, akademik ve ticari çevrelerden destek gördüğü ve Polonya hükümetinin bu girişime destek verdiği ifade edilmiştir.

Cafer Seydahmet'in raporunda dönemin Batı basınında Türkiye'ye ilişkin haberlerin neredeyse hiç yer almadığını ve bu durumun Türkiye'nin uluslararası görünürlüğüne zayıflattığını ifade etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin dış dünyada daha etkin bir şekilde tanıtılabilmesi için İstihbarat Müdürlüğü tarafından yayımlanan

⁵⁴ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 5.

materyallerin kendisine gönderilmesini Türkiye Hariciye Vekâleti'nden talep etmiştir⁵⁵. Bu talebin yerine gelmesi, Türkiye'nin uluslararası kamuoyundaki eksik tanıtımını telafi etmeye yönelik bir girişimin başlangıcı olarak değerlendirilebilir.

Raporda, İsviçre merkezli *Şark Sendikası*'nın Türkiye'nin ekonomik kalkınması üzerindeki potansiyel etkilerine de dikkat çekilmektedir. Seydahmet, sendikanın özellikle demiryolu projeleri ve Türkiye'nin genel ekonomik yapısında önemli bir rol üstlenmeyi hedeflediğini belirtmektedir. Bu çerçevede, sendikanın lideri Colonel von Jalla⁵⁶ ile yapılan görüşmelere ve diğer araştırmalara dayanarak, Şark Sendikası'nın girişimlerinin oldukça ciddi ve başarılı bir şekilde ilerlediğini ifade etmektedir. Ayrıca, raporda, Jalla'nın yakında Türkiye'ye bir ziyaret gerçekleştireceği ve bu ziyareti mühendisler ile maliye uzmanlarından oluşan bir heyetin takip edeceği bilgisi paylaşılmaktadır⁵⁷. Bu gelişme, uluslararası iş birliği açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Cafer Seydahmet, raporunun sonunda bu raporu kaleme alma amacını şu şekilde ifade etmektedir: *“Bilhassa Türklük nafi olmak emeliyle yazılan maruzatımın daha müfid olmasını candan temenni ettiğimden noksanlarımı ve daha ne gibi cihetlere ehemmiyet vermem icap ettiğini işar buyurmanızı istirham ve bu vesile ile ihtiramat-ı faikemin kabul buyrulmasını temenni eylerim efendim”*. Seydahmet, bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere raporu Türklüğe faydalı olma amacıyla yazmış, bu raporun başlangıç olduğunu, bu şekilde raporlar gönderebileceğini Türk yetkililerine iletmiştir⁵⁸. Türk Hariciye Vekaleti de Müşavere Heyeti'ne 30 Aralık 1923 tarihinde gönderdiği bir yazıda, Cafer Seydahmet'e sağladığı faydalı bilgiler için teşekkürlerini iletmiştir. Aynı zamanda, kendisinden ara sıra Avrupa, özellikle Rusya ve Polonya hakkında edineceği bilgileri sunmaya devam etmesi rica edilmiştir⁵⁹.

⁵⁵ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 5.

⁵⁶ Yapılan araştırmalara rağmen, bu şahsın orijinal ismine ulaşılamadığı için belgede geçtiği şekliyle kullanılmıştır.

⁵⁷ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 6.

⁵⁸ TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 6.

⁵⁹ TDA, 571, 34690, 136729, 8.

Ancak, arşivlerde bu rapor dışında başka bir rapora ulaşılamadığını ifade etmek gerekir.

Sonuç

Cafer Seydahmet'in 1923 tarihli raporu, Rusya, Almanya ve Polonya'nın siyasi, ekonomik ve toplumsal durumlarını derinlemesine incelemektedir. Rapor, yalnızca Türkiye'nin dış politikasına katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda dönemin küresel güç dengelerini anlamak açısından da önemli çıkarımlar ortaya koymuştur.

Raporda, Bolşevik yönetimin *Yeni Ekonomi Politikası* çerçevesinde uyguladığı reformların, ekonomik krizleri aşmakta yetersiz kaldığı belirtilmektedir. Tarım sektöründeki düşük verimlilik ve sanayideki üretim sorunları, köylülerin artan memnuniyetsizliğiyle birleşerek Bolşevik rejimin yapısal sorunlarının devam ettiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca, Bolşevik yönetimin uluslararası düzeydeki güven eksikliği, Rusya'nın ekonomik izolasyonunu pekiştirmiş ve dış ticaret ile finansal ilişkiler kurmasını engellemiştir.

Cafer Seydahmet'in değerlendirmelerine göre, Almanya'daki ekonomik kriz ve toplumsal huzursuzluklar hem komünist hem de Pan-Cermenist hareketlerin güçlenmesine elverişli bir zemin hazırlamıştır. Ancak, tarihsel ve milliyetçi dinamikler, komünist ideallerin etkisini geride bırakmıştır. Özellikle Adolf Hitler liderliğindeki Pan-Cermenist hareketlerin yükselişi, Almanya'da ideolojik dönüşümün milliyetçilik ekseninde şekillendiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum, toplumsal hafızadaki geçmişe duyulan özlem ve ulusal kimliğin yeniden inşa edilmesi yönündeki eğilimlerle desteklenmiştir.

Cafer Seydahmet'e göre, Polonya'daki siyasi yapı, sağ ideolojilerin ve Nasyonal Demokrat Parti'nin etkisi altında şekillenmiştir. Bu bağlamda, Polonya ordusunun hükümetle arasındaki mesafeli tutumu ve Mareşal Pilsudski'ye duyulan güçlü bağlılık, ülkede olası bir askeri diktatörlüğün işaretlerini vermektedir. Seydahmet, bu durumu, hükümetin toplumsal ve siyasi istikrar sağlama konusunda karşılaştığı yapısal zorlukların bir göstergesi olarak değerlendirmektedir.

Cafer Seydahmet, Polonya'nın Türkiye ile diplomatik ilişkilerini güçlendirme çabalarına da dikkat çekmektedir. Bu girişimlerin, iki ülke arasındaki dostane bağların potansiyelini ortaya koyduğunu ifade

etmektedir. Seydahmet'in vurguladığı üzere, *Şark Dostluk Cemiyeti* gibi organizasyonlar, Türkiye ve Polonya arasındaki yakınlaşmanın sadece resmi düzeyde kalmadığını, halk nezdinde de güçlü bir karşılık bulunduğunu göstermektedir.

Cafer Seydahmet'in raporu, dönemin ekonomik krizleri, ideolojik çatışmaları ve diplomatik ilişkilerini detaylı bir şekilde analiz ederek, Orta ve Doğu Avrupa'daki istikrarsızlığın temel nedenlerini ortaya koymaktadır. Rapor, isabetli değerlendirmeleri ve tahlilleriyle Türkiye'nin dış politika stratejilerini desteklemenin yanı sıra, Avrupa'daki güç dengelerinin anlaşılması için de önemli bir tarihsel belge niteliği taşımaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Diplomatik Arşivi (TDA), 571 (SSCB), 36015, 142318, 51; 571, 34690, 136729, 9; 571, 34690, 136729, 8.

Sürelî Yayınlar

Hilâl-i Ahmer Mecmuası

İkdam

Tanin

Tasvir-i Efkâr

Vakit

Kitap ve Makaleler

Bandera, V. N., "The New Economic Policy (NEP) as an Economic System", *Journal of Political Economy*, 71/3, (1963), s. 265-279.

Ekinci, Oğuzhan, "Hitler Darbesi (9 Kasım 1923)", *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 66/121 (2021), s. 121-146.

Gromada, Thaddeus V., "Józef Piłsudski: A Biographical Sketch", *The Polish Review*, Commemorating Józef Piłsudski, 56/1/2 (2011), s. 7-8.

Hertzman, Lewis, "Gustav Stresemann: The Problem of Political Leadership in the Weimar Republic", *International Review of Social History*, 5/3 (December 1960), s. 361-377.

Kırimer, Cafer Seydahmet, *Bazı Hatıralar*, Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, İstanbul 1993.

Kırımlı, Hakan, "Kırım, Rus İdaresi Dönemi", *İslam Ansiklopedisi*, 25 (2002), s. 457-465.

Kırımlı, Hakan, "Kırım'da ve İdil-Ural Bölgesinde Açlık ve Türkiye'den Giden Yardım (1921-1922)", *Belleten*, 75/274 (2011), s. 881-952.

Kırimsar, "Cafer Seydahmet Kırimer Küçük Kırım'ın Büyük Evladı", *Emel*, 45 (Mart-Nisan 1968), s. 12-16.

Mawdsley, Evan, *The Russian Civil War*, Birlinn, Edinburg 2000.

Otar, İbrahim, "Cafer Seydahmet Kırimer 1889-1960", *Emel*, 1 (Kasım 1960), s. 16-25.

Uzunağaç, Elif, *Cafer Seydahmet Kırimer (1889-1960): Hayatı, Fikirleri ve Eserleri*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2022.

Ülküsal, M[üstecip], "Cafer Seydahmet Kırimer ve Kırım Davası", *Emel*, 75 (Mart-Nisan 1973), s. 1-12.

Vinc., Goehlert, "Die Dynastie Wittelsbach", *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*, 38/3/4 (1882) s. 720-727.

Zimmerman, Joshua D., *Jozef Pilsudski: Founding Father of Modern Poland*, Cambridge, Harvard University Press, Massachusetts & London, England, 2022.

EKLER

Ek 1: Cafer Seydahmet'in Raporunun İlk Sayfası (TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 1)

Ek 2: Cafer Seydahmet'in Raporunun Son Sayfası (TDA, 571, 34690, 136729, 9, lef: 6)

